

Comorera a la «Modelo». Víctor Mora

Cap a finals de l'any 1956, Miquel Núñez, dirigent del PSUC que havia tornat clandestinament, des de l'exili, per reforçar l'organització d'un PSUC constantment copejat per la repressió franquista, va caure malalt. Va caldre treure'l d'Espanya. I va caldre, consegüentment, un substitut. Aquest fou un altre dirigent: Emilià Fàbregas. A mi i a A., que havíem entrat al partit sota els auspicis de Miquel Núñez, algú, no recordo qui, potser Miquel mateix, ens va parlar força bé de Fàbregas. Semblava que, exiliat a l'URSS, havia pres part en els combats de la Segona Guerra Mundial contra els nazis alemanys, i es deia que àdhuc havia saltat en paracaigudes, rera les línies enemigues, per lluitar amb els partisans. Tot això va fer que l'acollíssim molt bé. Semblava bona persona, però de seguida ens van xocar algunes coses seves. La solemnitat del nou dirigent. («Així que heu passat a formar part de la gran família del partit!») La manera que tenia de parlar innecessàriament baix, amb una actitud de recel permanent. Una certa barroeria en moure's. La manera que tenia d'anar vestit: de persona-d'allò-més-normal, però de persona d'allò-més-normal que ve de fora... Coses totes que contrastaven fortament amb la imatge que d'un dirigent comunista ens havia donat Miquel: simpatia, sentit de l'humor, agilitat mental, capacitat de concentrar-se, sintetitzar i parlar seriosament quan feia falta, però com aquell qui res. En situacions que no tenien res de natural – les d'una lluita clandestina dins d'un Estat totalitari –, Miquel tenia el do de la naturalitat, i això es comunicava als seus companys i es traduïa en confiança. Vam acceptar, però Fàbregas, és clar. I els plans traçats amb Miquel van continuar endavant: calia comprar una multicopista i insonoritzar el nostre pis del carrer Salses per tal d'instal·lar-la-hi. calia avesar-se a prendre ràpidament notes del que deia Radio España Independiente i preparar-nos per fer un diari multicopiat del partit. (Calia dibuixar-ne la capçalera... «Unitat» s'havia de dir...). En arribar Fàbregas, A. s'entrenava a prendre les notes en qüestió. A mi (que traduïa del francès el que se'n deia el «Pulitzer petit»), Fàbregas em va donar, perquè el traduís urgentment, un document, també en francès, de procedència russa, on es volia justificar una cosa que passava aquells dies:: la intervenció russa a Hongria. Ho vaig fer amb molt pocs escrúpols, ja que creia en allò essencial de la versió que circulava en els medis comunistes del món sencer:

l'aixecament contra el govern de Rakosi no tenia un caràcter popular, era cosa dels feixistes hongaresos, nostàlgics de Horthy («Com més s'acosta la victòria del socialisme, més s'aguditza la lluita de classes», Stalin, cito de memòria) i dels serveis occidentals. A més, el 20 Congrés ja havia tingut lloc i els comunistes, si bé molts vam quedar esfereïts amb l'informe Kruschiov (sobre el qual pesava, però l'ambigüitat de no haver estat mai oficialitzat pels russos), havíem quedat convençuts del fet que el mal pitjor ja havia passat. (Els altres, ens dèiem, a més, no els reconeixien mai, els seus crims i els seus errors.) Pel que feia al cas d'Hongria, era tot just si entre comunistes admetíem, com fent una gran concessió, que hi havia hagut també, en tot allò, «un mal treball del partit» i, sobretot, del «camarada» Rakosi.

Aquella traducció fou el darrer treball que vaig fer per al partit en bastant temps, perquè Emilià Fàbregas va caure a mans dels «socials» dels germans Creix, i A. i jo no vam trigar a sofrir la mateixa sort. (Es va dir que Fàbregas havia estat reconegut, en un cafè de la plaça Urquinaona, per algú –Quimet Saloca, de Marsella, un antic militant, tornat de l'exili, amb problemes mentals–, que va avisar la policia. Però, què creure'n? Després d'una «caiguda», la policia sempre deixava filtrar versions fantasioses per a «cobrir» els jocs, molt més secrets i insospitats, de tota repressió contra tota clandestinitat..) Els «socials» van descobrir a l'allotjament de Fàbregas una llista feta a trossets (el dirigent, més tard, explicaria que no va poder-la tirar a un w.c., espatllat) amb una cinquantena de noms que molts tenien al costat els respectius «noms de partit» i números de telèfon en clau. Amb la detenció de Fàbregas va quedar demostrat, una vegada més, que homes capaços de portar endavant una lluita oberta, no sempre són vàlids per a fer el mateix amb una lluita clandestina que requereix dosis enormes de sang freda i astúcia. Pobre Fàbregas! Com és lògic –la lògica d'una lluita implacable contra implacables enemics–, va ser substituït del comitè central i m'imagino quin devia ser el seu malviure fins que va morir, fa una anys, poc després d'haver sortit de la presó (el van condemnar a vint-i-tres anys!). Més que guardar el record de la seva incapacitat per la lluita clandestina, prefereixo recordar-lo quan el vaig retrobar, a la Model, inflat durant moltes setmanes a conseqüència dels maltractaments que rebé a «Jefatura», caminant amb dificultat, maldant per posar ordre al pati, entre els

militants, més d'un d'ells molt desmoralitzat i disposat a fer córrer, amb tota ingenuïtat, les «explicacions» suggerides per la policia: el partit mateix havia preparat la «caiguda» per «prestigiar-se», etc. etc..

Però tornem als fets. En «caure» Fàbregas, va començar una gran agafada d'obrers (sobretot del «ram de l'aigua», entre els quals el membre del comitè central Joan Keyer, supervivent de Buchenwald) i d'intel·lectuals. A. i jo vam anar a parar, amb tots ells, als soterranis de la Via Laietana, on vam passar vint-i-tants dies i les i les seves nits en un clima al·lucinant. Els drets de l'home no eren moda, aleshores. Com diu Malraux, allí vam començar de debò a aprendre de què es fa la història. I encara A. i jo vam tenir sort, pel que fa al tracte, suposo que perquè persones que no tenien res a veure amb el partit i que, senzillament, ens apreciaven, van mobilitzar un comissari de policia influent que, amb vista a unes relacions de veïnat –d'aquelles de replà a replè–, es degué sentir obligat a donar la cara...

Després de tants dies sota terra, la perspectiva d'anar a la Model ens semblava idíl·lica. I vam tenir la immensa felicitat, un bon matí (gener del 1957), d'abandonar aquells soterranis maleïts i anar-hi a parar. A. fou portada al departament de dones. Jo vaig anar a raure a una de les galeries. Després dels dies d'aïllament reglamentari –el «período»–, vaig sortir, per fi, al pati. I així fou com vaig conèixer un home de qui fins aleshores havia sentit a parlar molt vagament. Es deia Joan Comorera.

Joan Comorera no era un home gaire alt. Caminava una mica encorbat, amb la passa feixuga i trencada dels vells: aixecar un peu no es fa sense que l'altre s'hagi ben afermat. Si tu eres darrera d'ell i el cridaves de sobte, en tombar-se feia, igualment, el que van tots els vells: no tombava solament el cap, sinó tot el cos. El règim interior de la presó era prou racional, per a ser aplicat per feixistes: després del toc de diana, et donaven un plat de suposat cafè i sorties al pati fins a l'hora de dinar. Tornaves a sortir a pati fins a l'hora d'anar a dormir. Això evitava que estiguessis massa temps «chapado», a la cel·la (tres persones, en aquells dies), on la convivència es fa difícil entre companys i àdhuc amics. Que jo sàpiga, Joan Comorera –que l'oficial i el funcionari tractaven respectuosament– era l'únic pres que, quan n'estava tip, tenia el privilegi d'anar-se'n a la seva cel·la. Era també l'únic que podia sortir al pati

amb un coixí. Comorera posava el coixí a terra, ran d'alguna paret, s'hi asseia i llegia, quan no mirava com la gent es passejava amunt i avall pel pati o jugava als escacs, o jugava a llançar la pilota contra el mur del «correccional». La galeria on es trobava, i on havíem anat a parar quasi seixanta membres del PSUC, era la galeria dels atracadors, dels «fugistes» i dels assassins. (Quants antics pensionistes de l'«Asilo Durán»!). De nit, el llum de les cel·les era permanentment encès i ens podien observar en qualsevol moment per l'espill (el «chivato») de la porta. En deien «la galeria de los hombres de bronce».

Jo tenia la idea que algú, alguna vegada al llarg de la meva vida de partit, m'havia posat en guàrdia contra Comorera. No recordo sincerament qui, ni en quines circumstàncies. Però que jo sàpiga, allí, a la Model, cap de nosaltres no li va fer mai el buit. Jo vaig ser dels primers a parlar-hi, entre classe i classe de les que havia decidir donar (d'anglès..., pobres deixebles!), seguint l'exemple d'altres companys. Vaig dir a Comorera que treballava en una editorial, encarregat de fer revistes infantils. «Ah! Tècnic en corrupció infantil, oi?» I quan li vaig ensenyar la foto d'A., que duia a la cartera, va dir: «Pobreta!» Això de la «corrupció» em va saber una mica de greu, però Comorera ho havia dit amb un somriure irònic molt ample, uns ulls (l'única cosa jove que li quedava) entremaliats, i tot plegat no em va impedir de continuar enraonant amb ell. Ens tractàvem de vostè. Ell em deia «Mora» i jo li deia «senyor Comorera». Com que a la presó només entrava la vergonyosa publicació «Redención», feta per capellans reaccionaris i per presos que es deixaven «redimir» amb l'esperança que els donarien un altre «xusco», Comorera estava assedegat de notícies. Volia saber, sobretot, què havia passat a Hongria. Li ho vaig explicar tan bé com vaig saber. La insurrecció, que havia començat en els medis intel·lectuals del cercle Petofi. Els membres de l'AVO (la policia de Rakosi), ràpidament penjats als fanals dels carrers per la gent, o metrallats, com es va poder veure en unes terribles fotos de «Life» que van donar la volta al món. (Sense voler, i sentint-me ben incòmode, jo havia associat aquells linxaments salvatges en un país del «camp socialista», amb el record d'un reportatge fotogràfic, publicat a «Bohemia», de Cuba, on es veia els torturadors policíacs de la sinistra Seguridad Nacional de Venezuela, destrossats, arrossegats pels carrers, en caure Marcos Pérez Giménez, prototipus de titella al servei de l'oligarquia local

i de les multinacionals nord-americanes.) L'alliberament de l'untraderà cardenal Mindszenty, indecentment triomfant en alguna fotografia, cosa que demostrava, entre altres moltes, que la reacció hongaresa era al carrer per provar d'aprofitar al màxim, amb l'ajuda dels «serveis occidentals», la indignació popular causada pels crims i els errors dels buròcrates stalinistes al servei d'un Kremlin on, malgrat el XX Congrés, la «desestalinització» només era superficial. La intervenció dels blindats russos. Les terribles lluites de carrer de Budapest. La captura del general insurrecte Pal Maleter. L'anomenament d'Imre Nagy al cap d'un govern del qual va formar part el nostre vell «maître a penser» Gyorgy Lukacs. La constitució d'un altre govern (sostingut pels russos) per Janos Kadar, un comunista de qui es deia que l'AVO li havia arrencat, molt abans, les ungles sota la tortura. La detenció i execució –penjament– de Imre Nagy, Maleter i tants altres. I la «normalització» (com es diria més tard, en el cas de Txecoslovàquia) que va fer possible, un bon matí parisenc, que un escriptor francès comunista es deshonorés en escriure: «*Budapest a retrouvé son sourire...*»

La cara vella i arrugada de Comorera s'estremia de pena en sentir tot això i els llavis, molsuts, li tremolaven una mica. Hi feia pocs comentaris, com si tingués por de dir alguna cosa que fes trontollar les conviccions comunistes del jove que tenia davant. Li estranyava, sobretot, el paper que havia fet en tot allò un dels homes del govern Rakosi, Erno Gueröe (el llegendari «Pedro» de la guerra d'Espanya, de qui tantes coses bones i dolentes s'han dit). Comorera apreciava molt Geröe i en tenia bon record. «Com és possible que Geröe hagi deixat que les coses arribessin fins aquí? Com s'ha deixat desbordar?», es deia més a ell mateix que no pas a l'insignificant «Mora». Aquell, tanmateix, ja havia llegit aleshores *Le zero et l'infini*, *J'ai choisi la liberté*, *La noche quedó atrás*, *Yo, ministro de Stalin en España* i, fins i tot, el llibre lamentable, escrit sota el dictat de la policia franquista de la immediata postguerra, per una aterrida ex-dirigent del PCE: Regina García. Tot això vol dir que «Mora», encara que mantenia les seves conviccions comunistes (hi tenia un gran paper, en aquest manteniment, una experiència personal del que eren un capitalisme tan desfermat com l'espanyol, i el seu fill rabiós, el feixisme), no deixava de fer-se certes preguntes... I li hauria agradat que una personalitat històrica del relleu del

«senyor Comorera» en respongués algunes. Com fer-lo enraonar, per exemple, del seu propi cas? «Senyor Comorera», el vaig abordar amb una «astúcia» de cavall entrant dins d'una botiga de porcellana que el devia fer riure per dins. «Senyor Comorera, com s'explica vostè casos com el de Geminder, a Txecoslovàquia?» (De la nit al dia, Geminder, alt dignatari del règim, havia estat processat i penjat, com Slansky, com Rajk i tantes altres víctimes de Stalin...). Els ulls de Comorera van llamepeguejar. Durant uns segons em va mirar amb duresa. La cara se li va tornar inexpressiva. «Mora», em va dir. «El que passa és molt senzill: a vegades, a un l'acusen de ser un traïdor. I per més que faci, per més que faci, no pot demostrar el contrari.» Va agafar el coixí, es va acomiadar amb un moviment del cap i se'n va anar cap a la seva cel·la. L'endemà em va saludar com sempre. No hi vaig insistir. I vam continuar parlant com si res. Tot el que explicava de la nostra guerra era, per mi, apassionant. (Cal tenir en compte la manca d'informació, ara difícil d'imaginar-se, que sobre aquest tema hi havia aquells dies que només suraven cíniques versions franquistes.)

Puc certificar que Comorera, a la Model, continuava essent un comunista. En les seves discussions amb els anarquistes que hi havia aquells dies a la galeria (quasi tots, gent detinguda en relació amb Sabater) defensava la política del PSUC durant la guerra, i els arguments que utilitzava eren els d'un comunista. Discutia implacablement, i en perfecta calma, cosa que admiraves quan sabies quina opinió li mereixien els anarquistes. Els detestava amb aquesta encisadora manca de sentit dels matisos que caracteritza, sovint, els homes polítics. «Són valents de cantonada», deia. Les discussions, però, acabaven aviat perquè no tenia, allí, cap adversari que li arribés a la sola de la sabata. Mai, mentre vam estar allí, no vaig sentir que digués una sola paraula contra el PSUC, ni contra el PCE, ni contra cap dirigent d'aquests partit. Mai no va tenir, envers mi, reaccions d'home «cansat» o «desenganyat». Mai no em va dir, per exemple, que els comunistes estaven equivocats o que deixés de ser-ne i em dedicés a coses menys perilloses que voler que el món deixés de ser la vella i empudegada selva de sempre. Dic tot això, ara, en pensar-hi, perquè mentre vaig estar allí ni tan sols m'ho vaig plantejar: per a mi, Comorera era un comunista en una situació particular, però era, indefectiblement, un comunista.

No sé si sabia, per exemple, i, en tot cas, no m'hauria importat que ho sabés, que jo i altres companys (F.V., O.P., J.K., J.B., etc.), d'acord amb la direcció del partit a la galeria (i exposant-nos, entre altres coses, a anar a parar noranta dies als soterranis), ens lliuràvem a activitats de resistència dins la presó. (Llegir Treball –que ens entrava clandestinament, és clar– traduir-lo als companys castellano-parlants; posar i recollir missatges destinats a Emilià Fàbregas, mentre va sortir a pati en hores diferents a les nostres, etc. etc.)

Comorera... Sempre recordaré, sota la gorra que duia, els ulls sobresortits i bondadosos, rera unes ulleres de vidres molt gruixuts... La seva manera de tombar-se del tot, i no solament el cap, quan algú el cridava per darrera. El seu somriure, entre sarcàstic i resignat... Fins sempre, «senyor Comorera»!

Publicat a *Taula de Canvi*, núm. 10, març-abril de 1978.